

Sistemul congreselor - instrument nou al diplomației europene

Silvia DULSCHI,

*doctor în istorie, Academia de Administrare Publică
de pe lângă Președintele Republicii Moldova*

SUMMARY

The Congress of Vienna has contributed to the establishment of a new international relations system, developed in order to ensure peace during a certain time framework. European powers - Austria, Britain, Prussia and Russia, despite their own national differences, had tried to work together on behalf of establishing peace. It was in this period that the foundations of modern diplomacy had been set, and a new model of international relations had been established - a model which has been preserved until now.

According to most experts, the last stage of evolution of European diplomacy, characterized by a variety of congresses and conferences, has been the benchmark for the establishment of the early modern diplomacy.

Înfrângerea lui Napoleon și instituirea Sfintei Alianțe, în 1815, au pus continentul european sub semnul unei puternice reacții conservatoare, aflate sub egida curților de la Viena, Petersburg și Berlin. Tratatul Sfintei Alianțe a fost semnat la 26 septembrie 1815, la originea lui aflându-se Alexandru I, personalitate complexă, tipică pentru perioada romantică, împărțită între tradiționalismul rusesc, un puternic misticism de inspirație germană și tendințe liberale nutrite de educația sa franceză. Adevărat pact al suveranilor, alianța instaura un sistem de securitate colectivă a monarhiilor împotriva mișcărilor revoluționare și naționale din Europa. Ideile de drept internațional din text nu erau noi. Sintetic ele erau: principiul echilibrului între marile puteri cu interese nelimitate, principiul legitimității ce implica respectarea frontierelor precizate de Congresul vienez, principiul restaurației suveranilor răsturnați de revoluții și principiul acțiunii colective, dacă primele trei principii ar fi amenințate. Marea Britanie, care fusese reprezentată la Viena de către lordul Castlereagh, deși pleda pentru stabilitatea europeană, alături de cei trei monarhi semnatari, a refuzat să subscrie acest document, considerând textul „un monument de misticism și prostie”. Textul lui displăcea diplomației engleze, datorită caracterului său mistic și discursiv, așa cum apărea el din perspectiva pragmatismului specific politicii și spiritului britanic. În schimb, Anglia a inițiat crearea Pactului celor

Patru (Quadrupla Alianță), îndreptat la început împotriva Franței, având ca scop ulterior menținerea stabilității europene, prin acțiunea concertată a membrilor săi și prin dreptul de intervenție al marilor puteri. Chiar dacă textul Sfintei Alianțe era ambiguu și nu aducea precizări practice, care să asigure prevenirea unui nou conflict european, fiind doar un îndemn la sprijin reciproc, bazat pe dogmele creștine de iubire de oameni și existența unui singur Dumnezeu pentru toate popoarele, tratatul este important, deoarece a marcat încercarea marilor puteri europene de a pune capăt conflictelor majore. Caracterul mistic al tratatului a fost redat de țarul Alexandru I, însă rolul practic îi revine cancelarului Austriei, Metternich, creatorul „noii Europe”, în baza principiului legitimității, care a încercat raționalizarea hărții Europei și organizarea „Concertului european”. Instituirea „Concertului european”, fundamentat juridic de o clauză din actul final, care menționa că prevederile teritoriale (frontierele) din anul 1815 nu pot fi modificate fără consimțământul semnatarilor: Quadrupla Alianță – Anglia, Prusia, Austria și Rusia, căror li se adaugă Franța în 1818, se refereau la un sistem de congrese și conferințe organizate între marile puteri pentru rezolvarea problemelor internaționale și vegherea asupra respectării obiectivelor alianței. Nu se mai poate vorbi de un echilibru mecanic de putere, deoarece acest sistem se întemeia pe o nouă metodă de reglementare a proble-

melor internaționale prin mijloace diplomatice cu participarea marilor puteri. „Concertul european” a fost un element de noutate, marcând debutul practicii întâlnirilor multilaterale pentru rezolvarea crizelor internaționale, devenind un instrument pentru obținerea echilibrului european. Prin această modalitate, puterile europene își asumau responsabilitatea pentru rezolvarea problemelor ce apăreau în cadrul sistemului de relații internaționale; ideea de responsabilitate europeană comună, avînd în vedere, că toate țările europene erau implicate în acest aranjament.

În pofida dorinței generale de stabilitate, era firesc ca alianța suveranilor Europei să nu funcționeze perfect, pe o perioadă lungă. Se conturează o rivalitate geostrategică europeană, care se va menține pe parcursul întregului secol, în special, între Anglia și Rusia, ale căror interese se ciocneau în zona Orientului și a Asiei. A doua rivalitate exista între Prusia și Austria, generată de dorința Prusiei de a-și întări pozițiile și influența în Confederația Germană. Franța va încerca să profite de diversele contradicții existente, evoluînd cu scopul de a obține din nou o poziție influentă în politica europeană. Austria se temea de faptul că mișcările naționale din Italia și Germania îi pot afecta interesele în regiunile respective, tot ea împotrivindu-se expansiunii rusești înspre Balcani. În acest sens, interesele ei coincideau cu ale Angliei, care dorea să mențină integritatea Imperiului Otoman, pentru a-și proteja influența asupra Mediteranei Orientale și securitatea drumului spre India.

Între anii 1815 și 1822, acest sistem de politică internațională își dovedește eficiența. De fiecare dată cînd apărea vreo tendință internă sau externă ce amenința stabilitatea, marile puteri se întâlneau într-un congres și hotărau, de comun acord, asupra unei intervenții armate, care să restabilească situația. Astfel, epoca congresului s-a caracterizat prin încercarea statelor mai conservatoare, în special, Rusia, Prusia și Austria, de a interveni, chiar și cu forța armelor, în caz de necesitate, în afacerile interne ale statelor, pentru a nu permite revigorarea radicalismului, a naționalismului și a liberalismului, și pentru a preîntîmpina alterarea statu-quo-ului stabilit prin Actul final de la Viena.

Noul instrument diplomatic, sistemul congresului, a constituit baza formală pentru întrunirile ulterioare ale marilor puteri la Aix-la-Chapelle (1818), Troppau (1820), Laibach (1821) și

Verona (1822), reprezentînd cel mai vizibil aspect al noului concert european. Situația internațională de la începutul sec. XIX însă a îngreunat considerabil funcționarea și eficacitatea lui, făcînd ca sistemul să aibă o viață scurtă. Întîlnirile la nivel înalt nu s-au convocat la intervale regulate, cu participarea doar a suveranilor și miniștrilor marilor puteri. De regulă, adunările erau precedate de lungi și dificile pregătiri diplomatice; în niciuna din situații nu s-a conturat o înțelegere comună asupra implicațiilor reuniunii.

Congresul de la Aix-la-Chapelle (1 octombrie - 15 noiembrie 1818) a fost primul dintre cele patru congrese ținute de Marea Britanie, Austria, Prusia, Rusia și Franța referitoare la problemele europene, ca urmare a războaielor napoleoniene. La Aix-la-Chapelle (acum Aachen, Germania), participanții au acceptat oferta făcută de Franța de a plăti majoritatea despăgubirilor de război datorate aliaților, în schimbul retragerii armatelor de ocupație ale acestora. La cererea țarului, Franța a fost primită în rîndul marilor puteri. Congresul a decis ca pe viitor aceasta să fie admisă să participe la toate reuniunile marilor puteri. Cu această ocazie, s-a stabilit ca astfel de reuniuni să se desfășoare nu la intervale fixe, ci ocazional, și acceptate de cele 5 puteri, la momentele respective. Pe agenda congresului s-au mai aflat: problema detenției lui Napoleon, legislația internațională a evreilor, combaterea pirateriei din Mediterană sau conflictul danezo-suedez privind datoria norvegiană. A fost singurul congres care nu a întrunit conceptele politice ale Sfintei Alianțe, ci a dezbătut probleme generale de securitate în Europa. Rivalitatea ruso-britanică și viziunile diferite existente între aliați cu privire la modul în care trebuiau să reacționeze față de insurecțiile din Balcani, Peninsula Italică și din Spania s-au făcut evidente deja în cadrul congresului. Ministrul britanic de externe, Castlereagh, a respins interpretarea rusă, potrivit căreia pentru păstrarea statu-quo-ului teritorial era necesară crearea „Marii uniuni a statelor europene”. Istoriografia rusă susține că menirea principală a proiectului rus, intitulat „Memorandumul confidențial al cabinetului rus”, în jurul căruia s-a desfășurat o polemică dură, viza promovarea unei politici de anticipare a proceselor revoluționare, prin înstaurarea regimurilor constituționale în Europa, după modelul Poloniei. Proiectul rus n-a fost însă susținut de Anglia

și de Austria, care au propus revenirea la el, într-o reuniune viitoare. Ca consecință, puterile liberale, Marea Britanie și Franța, au trimis doar observatori la întrunirile de la Troppau și Laibach, întruniri generate de insurecțiile din Italia. Congresele de la Troppau (octombrie-decembrie 1820) și Laibach (1821) au dezbătut în mare măsură problema revoluțiilor din regiunea Napoli și Piemont, în aceste perimetre acceptându-se intervenția austriacă. Ministrul rus de origine greacă, liberalul Capo d'Istria era împotriva intervențiilor militare în spațiile revoluționare, sperând în alianța națiunilor „fără stat” cu Rusia Țaristă.

Congresul de la Troppau (1820) a fost determinat de tulburările revoluționare din Spania. În 1820, aici a izbucnit o revoluție liberală, care s-a extins repede în Portugalia, Neapole și Piemont, amenințând echilibrul vienez. Considerând că evenimentele nu erau întâmplătoare, Alexandru I a convocat la Troppau un nou congres, în același an. Hotărârea luată în cadrul congresului viza trimiterea unei armate comune a marilor puteri, pentru reprimarea mișcărilor revoluționare. Protocolul de la Troppau, semnat de Rusia, Austria și Prusia, a instrumentalizat principiul intervenției, marcând, în același timp, prima ruptură deschisă între Marea Britanie și Sfânta Alianță (dezaprobarea oficială a principiilor Alianței de către ministrul britanic de externe, Castlereagh). Atitudinea intervenționistă promovată de Sfânta Alianță a condus la dispute dure între Puteri și Marea Britanie s-a retras oficial din sistem în 1820. Noul ministru de externe al Marii Britanii, George Canning, continuând aceeași politică față de Alianță, afirma că aceasta “nu intenționează niciodată să fie o uniune” pentru supervizarea afacerilor interne ale altor state”. Franța s-a asociat poziției britanice, refuzând să subscrie declarația de la Troppau. Austria a eșuat în tentativa de a obține legitimarea intervenției sale militare în Peninsula Italică.

Congresul de la Laibach (1821) a dezbătut problema restabilirii unității grecești, unde pregnante au fost pozițiile engleze și austriece care doreau eliminarea Rusiei din zona Strâmtoarelor și Balcani. La această reuniune s-a discutat și problema revoluției lui Tudor Vladimirescu (1821), acțiune antifanariotă și antiotomană dezavuată de suveranul Rusiei. Protocolul de la Berlin (1822) dintre Rusia și Prusia menționa că Țarul dorește pacea pe cuprinsul Impe-

riul Otoman, dar recunoaște dreptul grecilor de a-și exercita religia și profesia. Pe 1 ianuarie 1822, Epidaur (Adunarea Națională a Greciei) proclamă independența Greciei, recunoscută în 1825 de Anglia, iar după conflictul ruso-turc (1828-1829) și Pacea de la Adrianopol, regatul elen primește recunoașterea europeană deplină (1830). Congresul de la Laibach a reluat deliberările inițiate la Troppau privind mișcărilor revoluționare din Regatul celor Două Sicilii. Anglia și Franța au avut statut de observatori la reuniunea de la Laibach, Londra abținându-se pentru susținerea morală a Austriei, iar Franța a ales o atitudine rezervată, deoarece Parisul urmărea restabilirea prin intervenție directă a monarhiei burbone în Spania (1823). Invocând cererea de ajutor adresată Congresului de regele Ferdinand al IV-lea de Bourbon, Austria a obținut, în final, asentimentul Rusiei și al Prusiei pentru o intervenție militară în sudul Peninsulei Italice, intervenție consumată la finele lunii martie 1821. Din acest motiv, s-a întrunit un nou congres, la Verona, cu scopul de a lua în discuție măsurile care se impuneau.

Congresul de la Verona (1822) este ultima întâlnire a Alianței Celor Patru (Rusia, Prusia, Austria și Marea Britanie). Congresul s-a reunit la Verona, în Italia, pentru a discuta o cerere făcută de aliata lor, Franța, de a interveni în revoluția din Spania. Congresul a fost de acord cu cererea Franței, în cazul în care ar fi fost atacată de Spania, și a autorizat o expediție franceză în Spania. Marea Britanie a amenințat că își va folosi puterea maritimă pentru a împiedica intervenția în revoltele din America Spaniolă. Congresul a marcat disocierea definitivă a guvernului englez de politica Sfintei Alianțe. La mijlocul anului 1823, o sută de mii de francezi au ocupat Spania, ducând la bun sfârșit această misiune. În timpul congresului diplomația britanică, prin Canning, susținea lupta pentru emanciparea națională elenă, iar axa austro-engleză urmărea eliminarea puterii ruse în Peninsula Balcanică. Congresul de la Verona semnifică, totodată, retragerea Angliei din Pactul european. După moartea țarului Alexandru I în 1825, sistemul Congresului de conducere prin consultări nu a supraviețuit. Sistemul Concertelor, în schimb, a avut succes, deoarece a fost o asociație liberă de state care aveau același scop general – menținerea păcii și a echilibrului de forțe –, în timp ce sistemul Congresului s-a prăbușit, pentru că avea o orientare mult mai concretă și mai ideo-

logică. Alianța a fost distrusă în cele din urmă de disensiunile interne cu privire la războiul Greciei pentru independență din anii 1821-'29. Au existat încercări, în special din partea cancelarului austriac Metternich, care intenționa să transforme Alianța într-o forță de poliție internațională sub egida sistemului concertat, dar ele nu au dat rezultate. Orientarea ideologică, divergențele în legătură cu sfera de acțiune – de cuprindere a colaborării dintre Marile Puteri, precum și cele în legătură cu avantajele unei intervenții colective au demonstrat că Alianța nu a fost niciodată atât de solidă, cum au intenționat inițiatorii ei. Sistemul concertelor, în formula conferințelor ambasadurilor, a devenit principalul instrument prin intermediul căruia Marile Puteri au reglementat afacerile dintre ele, precum și instrumentul cu care au venit în întâmpinarea provocărilor pe care revoluțiile și mișcările naționale le-au adus statu-quo-ului teritorial.

Astfel, sistemul de relații internaționale de la începutul sec. XIX a cunoscut o serie de norme diplomatice și politice, precum: dreptul la securitate și independență, obligația statelor de a-și respecta reciproc suveranitatea, de a respecta obligațiile pe care și le-au asumat pe plan internațional, reglementarea prin negocieri a disputelor internaționale. Acest sistem a funcționat pînă la războiul din Crimeea în 1853. Quadrupla Alianță va dispărea treptat,

începînd cu a doua jumătate a anilor 20 ai sec XIX, însă sistemul de întâlniri se va păstra pînă la începutul primului Război Mondial.

Prin obiectivul fixat de a opri istoria, de a opri exprimarea noilor idei liberale și naționale, Sfînta Alianță a fost un fenomen negativ. Dar prin accentul pus pe principiul solidarității, pe legăturile de fraternitate între cei trei monarhi puternici ai Europei ea a contribuit, teoretic și practic, la dezvoltarea ideii europene. În plus, prin articolul VI al tratatului din 20 noiembrie 1815 se stabilise regula convocării periodice a unor conferințe pentru discutarea marilor interese comune, care a primit denumirea de "Concertul european". Se impune deci principiul diplomației congreselor. Sfînta Alianță a organizat patru astfel de întruniri: la Aachen în 1818 (cînd a fost primită Franța), la Troppau în 1820, la Laibach în 1821 și la Verona în 1822, dar își continuă existența pînă în anul revoluțiilor, 1848. Atunci a fost îndepărtat de la putere Metternich, om politic cu multă experiență, care, totodată, declarase cîndva că *"de multă vreme Europa are pentru mine semnificația unei patrii"*. Faptul că Sfînta Alianță privea spre trecut, dar în același timp prefigura un viitor mai liniștit, că era anacronică prin componență și obiective, dar propunea o formă nouă, care putea fi folosită, s-a evidențiat foarte clar în epoca modernă.

BIBLIOGRAFIE

1. Mitu S. Europa modernă. De la războiul de treizeci de ani la prima conflagrație mondială. Cluj, 2009.
2. Bulei I., Ciupal A. Procesul de modernizare în secolele XVII-XIX. București, 2006.
3. Niculescu A. Istoria politică modernă și contemporană. București, 1998.
4. Cristescu S. Diplomatie în vreme de război. București, Editura Fundației România de Măine, 2009.
5. Diplomatie și istorie politică, 1814-1878. Congresul de la Viena și sistemul concertului european. București, 2008.
6. Europa în sistemul relațiilor internaționale. Sibiu, 2004.
7. Hrușciovski E. Congresul de la Viena (1814 – 1815). București, 2007.
8. Pașcu I.M., Vintilă S. N. Teoria relațiilor internaționale. București, 2007.
9. Popa. Istoria relațiilor internaționale.
10. Berștein S., Milza P., Nașterea „Sfîntei Alianțe”. Istoria Europei”, vol. 4, 1998, p. 20-25.
11. Ciachir Nicolae. Istorie universală modernă, v. II, București, Ed. Oscar Print, 1998.
12. Дебидур А. Дипломатическая история Европы, т. I, p. 26, 35.
13. Орлов А. А. Проблема нового мирового порядка в отношениях Великобритании и России в первой половине XIX века. Москва, 2009.
14. Егорова О. В. Некоторые аспекты англо-русских отношений накануне конгресса в Троппау (1820 г.)/О. В. Егорова// Российская цивилизация: история и современность:

Межвузовский сборник научных статей/ Воронеж: Издательско-полиграфическая фирма Воронеж.- 1999. - Вып. 4. - С. 184-190.

15. Гончарова О. В. Российский проект о создании всеобщего союза европейских государств на конгрессе в Аахене (1818 г.)/О. В. Гончарова// Российская цивилизация: история и современность: Межвузовский сборник научных трудов/Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет. - 2002. - Вып. 14. - С. 57-69.

16. Гончарова О. В. Александр I и идея Священного союза в произведениях русских философов (Н. Я. Данилевского, Г. В. Флоровского, Д. Л. Андреева)/О. В. Гончаровой// Российская цивилизация: история и современность: Межвузовский сборник научных трудов/Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет. - 2002. - Вып. 15. - С. 101-106.

17. Гончарова О. В. Европейские аспекты внешней политики России периода формирования Венской системы международных отношений/О. В. Гончарова//Россия и Запад в XVII-XX вв.: история, взаимоотношения, интеграция: Тезисы докладов Международной научной конференции 21-23 апреля 2003 г./Рязань: Рязанский государственный педагогический университет им. С. А. Есенина. - 2003. - С. 83-84.

18. <http://www.humanities.edu.ru/>

Prezentat: 18 noiembrie 2011.

E-mail: silvia_moldovan@mail.ru